

Зорица Милосављевић
ОНИ СУ ЖИВЕЛИ ОВДЕ

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © Прометеј, 2023.
Copyright © Зорица Милосављевић, 2023.

Издавање ове књиге помогли су
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са
верским заједницама, Општина Сремски Карловци и Културни центар
Карловачка уметничка радионица

ЗОРИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ

ОНИ СУ
ЖИВЕЛИ ОВДЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УВОД

Новинарство и посао дописника листа *Дневник* пружили су ми прилику да упознам Сремске Карловце боље него што то могу људи других професија и да сазнања до којих сам дошла пренесем ширем аудиторijuму. За неког ко поседује истраживачки инстинкт и следи га, ово место непресушан је извор интересантних прича, до којих се долази разгртањем наслага слојевите прошлости ове убаве вароши. Некада пут до приче траје дуго и изискује доста напора. Највећи изазов за мене су теме и личности недовољно истражене, оне којима прети опасност да трајно буду прекривене велом заорава.

Након серије написа о породицама и људима којих више нема у Сремским Карловцима, родила се идеја да текстове о њима, које сам својевремено објавила у свом матичном листу *Дневник*, објединим у књигу, како би информације до којих сам дошла биле сабране на једном месту и као такве послужиле неком, па и мени самој, као база за даље истраживање.

Тако је настала ова књига. Њену срж чине приче о људима и породицама који су живели некада овде, а сада готово да нема трага о томе. Али, она садржи и приче о људима о којима се доста зна, али на другачији начин испричане. На крају, била ми је жеља и да данашњим Карловчанима занимљивостима укажем на јединственост места у ком живе, попут оне да на фасади једне куће у Доњем крају стоји надгробна плоча другог по реду проте Доње цркве, или који су то цареви долазили у Карловце.

Захвалност дугујем свима који су поделили са мном оно што знају о занимљивим људима који су живели у Карловцима.

Ауторка

КРЕАТОР ЛЕПОТЕ КАРЛОВАЧКИХ ТРГОВА

Пишући предговор за прву књигу протојереја-ставрофора Душана Н. Петровића о патријарху Георгију Бранковићу, за кога се каже да је милион круна потрошио за народне потребе и чије је столовање на трону Српске православне цркве (СПЦ) крајем 19. и почетком 20. столећа означило прекретницу у којој су Карловци добили данашњи изглед,

Владимир Николић

некадашњи управник Музеја СПЦ Слободан Милеуснић је рекао: „Када би се та монументална здања уклонила, ова сремскокарловачка варош би постала обично сремско село, чак можда и мање од тога.” Ма колико грубо звучала та мисао, чини се да у њој има истине. Заслуге за урбану физиономију центра Карловаца припадају колико патријарху Бранковићу као налогодавцу и инвеститору, толико Владимиру Николићу као архитекти. Пројектујући четири монументална здања у Карловцима, Николић је обликовао савремену Карловачку варош.

Патријаршијски двор, акварел, насликао Владимир Николић

менталне грађевине у центру, Николић је унео у њихову урбанистичку слику посебно обележје по коме свако са стране одмах може да закључи да Карловци нису неки провинцијски градић, него место у ком су се одигравали пресудни догађаји у животу једног народа.

Тај човек, креатор лика Српског Сиона, иза себе је оставио 23 грађевине, а осмислио је и учествовао у седам већих и 12 мањих обнова различитих објеката. Од тога је у Карловцима по његовим нацртима подигнуто осам објеката и три рестаурирано. Без обзира на такав колосални учинак и опус, ако се изузме плоча на врху степеништа на улазу у Патријаршијски двор, који је прво његово дело у Карловцима, у вароши не постоји други траг о Николићевим заслугама и постојању.

Без одјека је остао предлог историчара уметности Донке Станчић, ауторке књиге *Архитекты Владимир Николић*, изречен 1999. на промоцији тог дела у Карловачкој богословији, да једна улица у Карловцима понесе име једног од

највећих српских архитеката с краја 19. и почетка 20. века. Ни шеснаест година касније, када је историчар др Гордана Петковић из Музеја града Новог Сада приредила свеобухватну изложбу о Николићу (видела ју је публика не само у Карловцима него и у Новом Саду, Сенти и Београду) и поновила тај предлог, у Карловцима није било слуха да се он спроведе у дело. Исто је и са иницијативом групе грађана, која је уследила након изложбе Гордане Петковић. Нереализована је и идеја Друштва за неговање традиција и развој Сремских Карловаца, покренута много раније, да се Владимиру Николићу подигне споменик. А спомен-плочи која је приликом одржавања Скупштине конзерватора Србије у Карловцима 2000. године постављена њему у част на Тргу Бранка Радичевића 15, на згради у којој је живео и у свом креативном замаху стварао, изгубио се сваки траг. Нађена је у међувремену и у Музеју града Новог Сада, чека да фасада те куће буде обновљена па ће бити враћена.

Владимир Николић са сестром у санкама

Владимир Николић је био
страствени ловац

Владимир Николић је рођен у Сенти 1857. године од оца Андреја и мајке Катарине. Крстио га је у Цркви Светог архангела Михаила капелан Георгије Бранковић, касније патријарх, наручилац већине пројекта које је овај архитекта пројектовао у Карловцима. Потиче из имућне породице. По завршетку основне школе у Сенти стицао је знање и у Панчеву, Марибору, на Високој техничкој школи у Минхену, а потом и на Политехникуму у Бечу. На Политехникуму је студирао од 1880. до 1883. године, када прелази у Београд на позив Министарства грађевина.

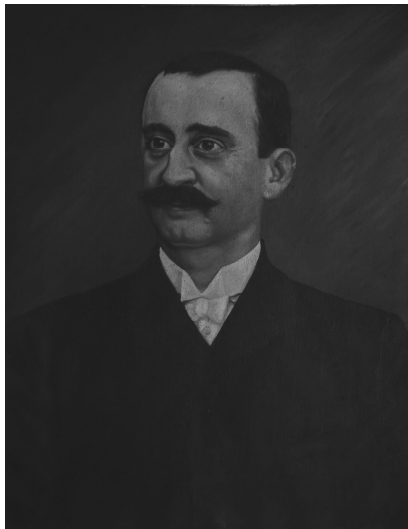
Занимљиво је да овај плоносни архитекта никад није дипломирао, што се тумачи тиме да је прихватањем посла који му је министарство понудило занемарио стицање дипломе. О његовом деветогодишњем боравку и раду у Београду мало се зна. Извесно је да је аутор зграде гимназије у Лесковцу и добитник Таковског крста V реда од краља Милана Обреновића (1889), те да је 1891. године унапређен у контрактуалног инжењера четврте класе.

У Сремске Карловце долази 1892. године с мајком и сестром Миланом. Изнајмио је од Старатељства гимназијских фондова угаону кућу на данашњем Тргу Бранка Радичевића 15, преко пута садашњег Патријаршијског двора, који је одмах по доласку градио. С друге стране кућа гледа на Палату народно-црквених фондова, сада зграду Српске православне

богословије Светог Арсенија, која је такође његово дело. У приземљу те куће Николић је отворио атеље у коме су настајали пројекти за бројне грађевине у Карловцима и другде по Војводини. У време његовог доласка, на месту Патријаршијског двора био је стари двор, а на простору на коме сада у низу стоје његове креације: зграда Народно-црквених фондова, Богословски семинар и Стефанеум или Семениште манастирских питомаца – нешто малих кућа, мочвара и коров. Николић и патријарх Георгије Бранковић потписују у марту 1892. године у Карловцима уговор о изградњи Патријаршијског двора. Пројекат је архитекта завршио док је још био у Београду, а велелепно здање које ће красити центар ове малене вароши саграђено је за само две године. Освећено је 1896, када је приређена и велика свечаност. Док је још трајала изградња двора, 1894. године Николић је радио на пројекту и самој градњи куће породице Ђирић у Улици митрополита Стратимировића. Догодине је по налогу патријарха Бранковића адаптирао зграду Српске манастирске штампарије, која се налазила на месту данашње пијаце.

Од 1894. до 1900. године у градитељском погледу влада затишје у Карловцима, али у атељеу Владимира Николића настају пројекти за низ објеката у Војводини. Тада ничу његова дела: Српски дом у Сремској Митровици, Препарандија у Сомбору (учитељска школа, о трошку патријарха Георгија), Позориште Дунђерског у Новом Саду (нестало у пожару 1928. године), Капела Светог Николе на гробљу у Меленцима, Владичански двор у Будиму (срушен 1955. године), *Гранд хошел* у Вуковару, породична кућа Николића у Сенти, Српска православна велика гимназија у Новом Саду (данас Гимназија „Јован Јовановић Змај”). Касније је свој потпис ставио и на пројекат Владичанског двора у Новом Саду, потом палате-задужбине баронице Јовић у Бечеју, Кронићеве палате у Сомбору, зграде суда у Иригу и на многобројне рестаурације.

О свом трошку, а по пројекту који је сачинио Владимир Николић, патријарх Георгије подигао је у Карловцима Богословски семинар. Градња је почела 1900. године, а завршена наредне. То је прва од три зграде у низу које су за три године подигнуте по Николићевом нацрту и које умногоме обликују изглед језгра Карловаца. Припреме за зграду Црквено-народних фондова почеле су док је још трајала градња Богословског семинара. Патријарх Георгије је јуна 1901. године осветио темеље. У септембру су били готови груби грађевински радови, а унутрашњи и занатски половином 1902, која се сматра годином завршетка палате, једне од најлепших у Карловцима. Исте године архитекта је начинио пројекат за Семениште манастирских питомаца, познатије као Стефанеум. Саграђено је следеће, 1903. године, када и породична капела Свете Катарине на Чератском гробљу, чијом изградњом је архитекта потврдио одлуку да Сремски Карловци буду његово трајно боравиште. Капела је подиг-

Портрет Владимира Николића
(М. Keceli)

нута после смрти Николићеве мајке Катарине. Иконостас у њој је од 1905. до 1907. године сликао Урош Предић, који је и у капели Светог Димитрија у Патријаршијском двору, као и у капели у Меленцима, радио заједно с Николићем. Светитеље је Предић насликао по узору на чланове породице Николић.

Горња црква у Карловцима, посвећена Ваведењу Пресвете Богородице, обновљена је 1903. године под руководством Влади-

мира Николића, а по жељи патријарха Бранковића. Тим радовима црква је, између осталог, добила крипту за сахрањивање, у којој почивају велики добротвор патријарх Георгије и његов наследник на патријаршијском трону Лукијан Богдановић.

Мање је познато, штавише, тек се 1928. године први пут помиње у литератури, да је Николић пројектовао и зграду Свештеничког конвикта, која се налази на путу ка Стражилову, у Гајевој улици. Овај објекат, настао 1904. године, био је намењен смештају свештеничке деце која су учила у Карловачкој гимназији. После Другог светског рата служио је као интернат Учитељске школе која је до 1974. године постојала у Карловцима, да би потом био седиште фирми државних предузећа *Аіроішехна* и *Будућности*, а онда прешао у приватне руке. Након приватизације, неколико година је у њему пословала фабрика конфекције *Панііекс*, да би на прагу треће деценије 21. века из једних приватних руку прешла у друге. Према незваничним сазнањима, убрзо затим поново се вратила у црквено власништво.

Од 1907. до 1909. године Николић ради на рестаурацији Саборне цркве у Карловцима, којом је овај светониколајевски храм добио данашњи изглед. Намера је била да се барокна физиономија цркве из 18. века прилагоди неоренесансном лику новоподигнутог Патријаршијског двора, у чијој непосредној близини се налази. Последње ауторско дело Владимира Николића у Карловцима је зграда основне школе, саграђена 1914. године – и то је, у већој или мањој мери, непознаница.

Николић је, остало је забележено, био страствени ловац, чак и председник карловачког ловачког друштва, и љубитељ коња. Осим огромног имања у родној Сенти – рачуна се да је очев иметак од 100 јутара земље удвостручио и давао у аренду – у Карловцима је поседовао воћњак и виноград крај пута за Стражилово. Ту је саградио летњиковац *Кашариноваи*, који је после Другог светског рата срушен. Производио

је вино, које је чувао у подруму испод куће и у лагуму у Доњем крају. Спомине се да је узгајао ризлинг, мускателер и црну и белу скадарку.

Гордана Петковић каже за Николића да је као личност био врло занимљив и интригантан. Успешан у послу, материјално обезбеђен, са аристократским манирима, моћан и угледан. Пријатељи су му били епископ будимски (касније патријарх) Лукијан Богдановић и његов рођени брат лекар Милош Богдановић, старешине фрушкогорских манастира и други угледни грађани. У његову изнајмљену кућу свраћали су многи који су у Карловце долазили на народно-црквене саборе. Поред Уроша Предића, истиче се међу пријатељима Карловчанима адвокат Јован Симеонович Чокић, отац Теодоре Мајице Петровић, која је архитекту овековечила у свом мемоарском делу *Сећања*.

Николић се никад није женио. После сестрине удаје и одласка у Београд живео је сам. У ванбрачној вези с кућном помоћницом Францишком Јаноши добија сина Влајка 1916. године, кога законски касније усваја, потоњег адвоката. Умро је 1922. године и по сопственој жељи сахрањен је у породичној капели Свете Катарине на Чератском гробљу, капели коју је сам пројектовао.

Део његове заоставштине, пре свега документи, фотографије, планови и лични предмети, које баштини Николићева унука Милана Вучковић из Београда, захваљујући њеној жељи припали су Завичајној збирци у Сремским Карловцима, депандансу Музеја града Новог Сада.

ПЕРОМ ПРОТИВ ЗАБОРАВА

„Као год што се жалити може, да нема никаквог писменог обележја из прошлог и претпрошлог века, из ког би место и становништво Карловаца изближе упознати могли, тако ћу се радовати, ако после мене млађи нараштај у овим мојим белешкама нађе за себе оно што му годило буде; стога сам и побележио, што сам могао о месту овом, у колико су ми подаци поједини у помоћи били. Признајем, да сам опширније требао о много чему говорити, али и при најбољој својој вољи несам могао за сад онамо доспети, где би преврћући и тражећи више што изнашао. Но будем ли сретан, да узмогнем опширнији опис и појединости донети, труда нећу жалити и друго пуније ћу издање удесити.”

Овако у предговору своје прве књиге *Карловци са њиховом околином* објашњава разлоге због којих се латио пера и на папир ставио мноштво драгоцених података о Карловцима, 1882. године, гимназијски катихета, а потоњи протојереј и парох Горње цркве сремскокарловачке Василије Константиновић, први писац карловачке историје. Ревносни прота пишући ову и остале књиге, а ослањајући се безмало само на сопствена запажања и сазнања, није могао ни слутити да ће штива која је оставио иза себе бити непресушни извор података каснијим истраживачима и ауторима многобројних дела.

Иако творац значајног културног блага у ком се исказао као врло вешт путописац, педантни хроничар, аналитичар

и надасве брижан пастир своје православног народу, о чијим заслужним представницима је написао читаве низове редака пуних уважавања и поштовања – о Константиновићу се, осим да је био припадник породице која и данас постоји у Карловцима, не зна много, па готово ни то како је изгледао. О њему је, сва је прилика, једино писао протосинђел хаџи др Стефан Чакић у књизи *Ойринуџи од заборава*, у склопу приказа биографија свештеника који су сахрањени у Карловцима од 1900. до 1988. године.

Василије Константиновић

Према Чакићевом писању, Василије Константиновић је рођен 2. фебруара 1840. у Карловцима, од оца Константина и мајке Јулијане. Потиче из једне од најстаријих и најугледнијих карловачких трговачких породица. У родном месту завршио је гимназију и богословију. Изузев што је као учитељ земунске Српске школе две године живео у Земуну, цео живот провео је у Карловцима. Становао је у садашњој Улици патријарха Рајачића 6, у којој и данас живе потомци његовог рођеног брата Николе, такође свештеника, који је службовао у Чортановцима. Ту кућу су Константиновићи купили, а сазидана је 1788. године.

Василије Константиновић је као први стални катихета са редовном платом предавао веронауку у Карловачкој гимназији од 1871. до 1884. године. Пре њега су ту дужност бесплатно обављали клирици и месно свештенство. Шест година после тога предавао је у богословији, а потом је изабран за пароха Горње цркве.

Прота Стефан Чакић пише да се Константиновић и као парох бавио педагошким радом. Како наводи Чакић, прота Василије је обилазећи парохију проповедао хигијену и настојао да сељак води рационалнији живот. У слободним часовима пише о старим Карловчанима и скида вео заборавља са многих. Његова књига *Карловци са њиховом околином* пуна је драгоцених података о историјским, просветним и економским приликама у Карловцима.

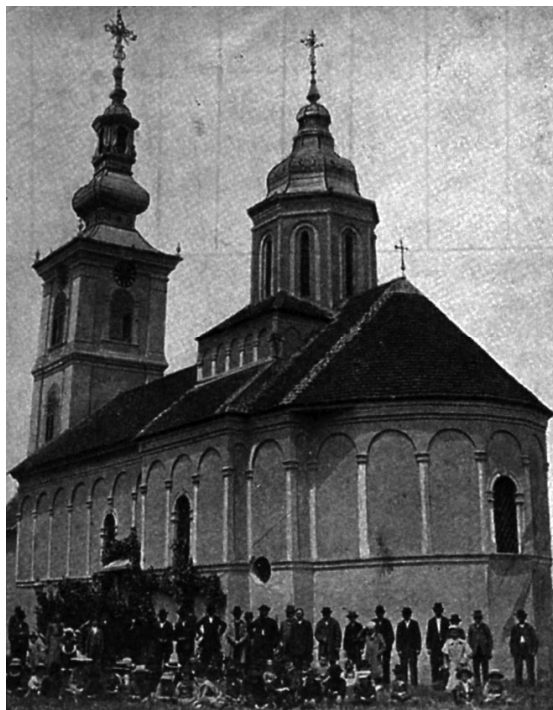
Катарина Константиновић

Прота Константиновић је био ожењен Катарином Руњанин, родом из Кузмина, блиском рођаком Јосифа Руњанина, аутора музике за хрватску химну и корачницу *Радо Србин иде у војнике*, који се школовао у Карловцима. Василије и Катарина имали су двоје деце, сина Косту и кћерку Стојану, али су

они као мали умрли. На два места у својим књигама Василије спомиње и описује своју супругу, али при том не говори о њој као о својој супрузи. Наводи је и као приложника Горње цркве, којој је оставила 600 круна за спомене и парастосе сваке године у Тодорову суботу. Даровала је и шест целивајућих икона, простирач од најлепшег српског платна за Христов гроб и једно црно свештеничко „одјејеније”. Катарина Константиновић није даривала само Горњу цркву. Постоје подаци да је 1869. године поставила икону Светог Јована Крститеља на чесму, такозвану Мијину водицу, између Свилоша и Лежимира. Умрла је у четрдесет седмој години. Те године када му је преминула супруга, 1892, Василије је објавио своје друго дело *Стио година у прошлости – Карловачка гимназија од 1791. до 1891. и његови њених добротвора*.

Није сигурно, али верује се да је написао седам књига, барем их толико поседују његови индиректни потомци. Његов првенац о Карловцима и њиховој околини садржи обиље занимљивости о овом месту пред крај 19. века. Прилежни карловачки хроничар није штедео труда и забележио је чак и како су се кретале цене основних животних намирница на измаку 1881. и почетком наредне године, те дао прецизан приказ кретања надница у то доба. Критички се освртао на разне појаве у Карловцима и тражио узроке многим од њих. Као један од разлога „опاداња овог места” навео је то што у Карловцима има много удовица које после смрти мужева не заснивају поново породице, а и знатан број нежења. Та, како каже, „убитачна навика није својина српског народа, но је преостала у нас од Грка и Цинцара, којих негда доста беше међу нашим народом, па се као потрагуша провлачи још доста које чега од тих туђинаца и кроз наше живљење”.

Изузетан приказ прилика у Карловцима између 1885. и 1895. године, када је филоксера уништила све винограде и била узрок економском пропадању, дао је у делу *Десет година у парохији*.

Горња карловачка црква

„Ова је болест”, пише Василије, „целој Фрушкој гори задала јаки удар и живот је у свима ту лежећим местима постао доста тежак. Најгоре пак осећају житељи и грађани карловачки. Док су остала места у околини имала и други по неки извор за своје уживање и одржање, ово се место једино виноградарством бавило те услед овог узрока и свет се јако збунио и уплашио, јер га је појав ове болести са свим оборио”. Колики труд је уложио у свој списатељски рад најбоље показује путопис *Тридесет дана на убаву њушу*, у којем је представио 37 места у Срему, дајући подробен опис сваког од њих, са низом занимљивости. Добивши задатак од претпостављених да обиђе карловачку протопопију и сагледа стање у црквама и школама те напише извештај, прота Василије је 12.

маја 1896. године пошао на пут, након којег је настала ова изузетна књига. Обављајући тај посао није пропустио да забележи понешто што није спадало у поверен му задатак.

Сличан приступ имао је и при стварању књиге *Блајо Срема*, о најпознатијим изворима, чесмама и бунарима у Срему. О томе како је долазио до података о свештеницима и гимназијским и црквеним приложницима каже: „Нисам жалио труда, него сам и по коју старицу оптеретио питањима држећи да ће ми многа знати на питања одговорити. Код многих сам наишао шта је чула од чуле, па ако је то ишло у прилог самој личности а основано је на истини, скупио сам и забележио.”

Овај велики заљубљеник у Карловце преминуо је 1911, само годину по изласку из штампе његове последње књиге *Сйоменак минулој доба II*. Сахрањен је у породичној гробници на Чератском гробљу.